

KÁNTUS ÉS EMLÉKEZET

A debreceni Főiskolai Énekkar 1861 és 1924 közé eső hat évtizedének története az emlékezhelyek tükrében (1. rész)

Kovács Gergely

középiskolai tanár, Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma

Bevezető

A Debreceni Református Kollégium falai és intézményegységei kiemelt emlékezhelyként hordozzák magukban a folyamatosan bennük élő múlt jeleit. A Kollégium kórusa, a Kántus 280 éves történetével nemcsak a tagintézmények, hanem a pedagógiai és történelmi korszakok közötti kapcsolatot és folytonosságot biztosítja. Ebben a tanulmányban az énekkarhoz kötődő emlékezhelyek bemutatásával szeretném érzékeltetni az 1861 és 1924 közé eső hat évtized jellegzetességeit, hangsúlyozva, hogy egy alapvetően művészeti jellegű diákegyesület milyen fontos szerepet tölthet be egy pedagógiai célú intézmény mindennapi életében, elsősorban az emlékezet megőrzésének formális aktusaiban. Mivel a kiválasztott időszakban semmilyen hivatalos vagy ünnepélyes rendezvény nem volt elképzelhető a Kántus nélkül, ezért az énekkar a Kollégium számára különös jelentőséggel bíró hagyományörzés megtestesítőjévé vált. Jan Assmann megállapítása szerint „az emlékezetnek helyszínekre van szüksége, és térbeliesítésre hajlik” (Assmann 1999, 40.), de a fizikai helyek mellett az emlékezés különböző rituáléiban legalább ennyire erősen megjelennek a Kollégiumhoz közelebbről vagy távolabbról kapcsolódó hagyományok. A múlt ugyanis „kulturális konstrukció és reprodukció eredményeként születik,” és „a múlt társadalmi rekonstrukciója mindig csoporthoz kötött folytonossági fikció.” (Uo., 88–89.)

A Kántus ma ismert története az 1739-es nagy pestisjárvány idejére vezethető vissza, amikor Maróthi György, a 24 éves polihisztor professzor nyugat-európai tanulmányútról hazatérve pedagógiai újításai mellett bevezette a diákokat a négyzólamú harmóniás éneklés művészetébe, hogy a temetési szolgálatokat ebben a nálunk még forradalmian új stílusban lássák el. Az énekkar következő 120 évről alig maradtak fenn feljegyzések. Az iskolai törvények egyes rendelkezései és a fegyelmi ügyek iratai mellett csak néhány személyes visszaemlékezés utal arra, hogy a Kántus virágzott, és olyan hagyományokat éltetett, mint például a Csokonai-kultusz.

Az elsődleges forrásként felhasznált énekari jegyzőkönyvek, illetve ezek alapján az énekkar egyik legfontosabb, az emlékezet megőrzéséhez szorosan

kapcsolódó feladatának, a temetéseknek e jegyzőkönyvben fennmaradt emlékeit mutatom be.

A kiválasztott korszak az utókor távlatából egységesnek tűnik, bár kezdetét és végét jelentős politikai változások jellemezték, melyek természetesen befolyásolták az autonómiájához továbbra is ragaszkodó Kollégium életét. Az 1860-as évek eleje a politikai nyomás fokozatos és meg-megtorpanó enyhülésének kezdete volt Magyarországon. Januárban összehívták az országgyűlést, és megtörtént a tisztújítás Debrecen vezetésében is. Az óvatos politikai változásokhoz képest – vagy éppen azokat pótolandó – jelentősek voltak a kulturális célú befektetések. 1860 márciusában a városi közgyűlés állandó színház építéséről határozott, amelyhez telket is találtak a Cegléd (ma Kossuth) utcán. Az építkezés befejezéséig, 1865-ig is működött ideiglenes színpad a Péterfia utca elején. Többszöri kísérlet után elfogadták a Csokonai-szobor tervét, és létrejött az „emlékert-társulat”, mely a Nagytemplom és a Kollégium közötti elhanyagolt térség kicsinosítását tűzte ki céljául. A cenzúra megszűnése olyan új hírlapok indítását eredményezte, melyek egy része szórakoztató népszerűségként igyekezett olvasókat nevelni a korábban ehhez nem szokott tömegben, a jelentősebb újságok azonban igen élénk politikai érdeklődést elégítettek ki. (ifj. Barta 1997, 31–32.) A városi napilapokban a Kollégiummal kapcsolatos hírek mindig helyet kaptak. A nyilvános rendezvényekről, szóló tudósításokban gyakran az elhangzott beszédek is közölték.

A vizsgált korszak végének évtizedére a világháború nyomta rá a bélyegét, amelyben több kollégiumi tanár és negyven teológus diák is részt vett, és melynek sebesültjeivel az itt maradó diákok is találkoztak, mivel a kollégiumban hadikórházat rendeztek be. A háborút követő megpróbáltatások, a Tanácsköztársaság, a román megszállás hónapjai, a trianoni békeszerződés traumája, valamint a jelentős infláció is erősen meghatározták a diákság életét.

A Kántus jegyzőkönyvei 1861 és 1924 között

A kollégiumi Kántus 280 éves történetének 1861 és 1924 közé eső korszaka jól dokumentált és egységes. Az 1739-től diákegyesületként működő énekkar csak 1847-ben kapott hivatalos keretet, amikor Zákány József, a pedagógia professzora önálló alapszabállyal a kiváló és elismert egyházzenesz, Szotyori Nagy Károly gondjaira bízta annak működését. A felmerülő igényeknek megfelelően folyamatosan újrafogalmazott szabályzat meghatározta a tisztségviselők megválasztásának és hatáskörének kereteit, valamint a tagok kötelességeit és kiváltságait. Az egyleti életről sajnos semmit nem tudunk a következő másfél évtizedből, mivel nem vezettek jegyzőkönyvet. Csak 1861. november 17-től kezdve jegyezték fel a Főiskolai Énekkar életének eseményeit.

A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában őrzött hét kántusjegyzőkönyv¹ az énekkar történetére a legfontosabb történeti forrás. A jegyzőkönyvek is tanúskodnak arról, hogy a jegyzők – az egyleti élet fejlődéséből és személyiségükből eredő eltérésekkel – egyre tudatosabban törekedtek arra, hogy az utókor pontos képet alkothasson országszerte nagyra tartott énekkarukról. Az emlékezhely fogalmának kidolgozója, Pierre Nora szavaival „[a]z önmagát megerősítő és az önmaga történelmét megteremtő szándék elválaszthatatlanul egybeolvad” (Nora 2009, 301.) a kántusjegyzőkönyvek bejegyzéseiben. Ilyen értelemben a Főiskolai Énekkar megőrzött jegyzőkönyvei emlékezhelyként kötik össze a korszak későbbi kutatóját a bennük megőrzött múlt eseményeivel.

Az első jegyzőkönyvben megtalálhatók „az éneklő kart illető jogszabályok”, melyeket ceruzás javítások, módosítások egészítenek ki. Csiky Kálmán, az első jegyző beírta az énekkar tagjainak teljes névsorát is, iskolai tagozatuk és a kórusban töltött éveik számával együtt. A névsor azért figyelemreméltó, mert a 19 teológus-, 2 jogász-, 23 bölcsészhallgató és 2 praeparandista (tanítóképzős) mellett nemcsak tíz gimnazista neve szerepel a férfiszólamokban, hanem 16 fiatalabb gimnazistáé is, szopránként feltüntetve. Habár a Kántus történetének ismeretői az 1847-es alapszabálytól kezdve már egyértelműen férfikarként említik a kórust, melynek hivatalos elnevezése is fiatal férfiakat sugall, a névsor alapján az akkor hatosztályos gimnázium alsó négy osztályából kikerült fiatalabb, magas hangú fiúk is részt vehettek egyes szerepléseken, valószínűleg a rendszeres oratóriumi istentiszteleti szolgálatokban. Erre utalnak a kimutatás énekdarabjainak jegyzékében szereplő címek is, ugyanis a templomi darabok között arányában több a vegyeskari darab, mint a zsolnárok, halotti énekek vagy a világi dalok között. A jegyzőkönyv indítása egybeesett a kizárólagosan férfikarrá válás idejével, ami szintén indokolja a kutatásban kijelölt korszakhatár kezdőpontját.

Jellegéből adódóan egyértelműen kiemelkedett az énekkar a többi főiskolai egylet közül. A rendszeres közös munka és az éneklés esztétikai, lelki többlete, valamint a visszacsatolásként elkönyvelt közönségsiker táplálta a kántorok önértékét. Ahogyan Szele György jegyző megfogalmazta: „kétségtelen bizonyossággal áll előttünk, hogy az énekkar működése volt mindenkor az iskolai élet legkedvesebb nyilvánulása, s a mi e társulatot oly kedvessé s népszerűvé tette, az bizonyára a szépnak s nemesnek elődeink kebelében lángoló érzete, lelkes buzgósága és ügyszeretete volt.” (Jkv. 1875–1891, 7.) Többször utaltak arra is a jegyzőkönyvben, hogy „főiskolánknak e legrégebb egyesülete” (Uo., 279.) a

---

¹ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, TREL II.24. c 1–7 jelzetek alatt. A hét jegyzőkönyv 100 tanév eseményeit tartalmazza 1861 ősze és 1962 tavasza között. A fondhoz egy dosszié is tartozik (8. számmal jelölve), melyben az alapszabályok és egyéb iratok találhatók. Az 1962-től 1981-ig vezetett jegyzőkönyv még nem került be a levéltárba.

többit jóval megelőzve jött létre, bár a 19. század utolsó évtizedéig nem volt a tagságnak semmilyen pontos történeti ismerete és tudata.

A második – 1875 őszétől 1891 nyaráig vezetett – jegyzőkönyv elején a jegyző, Szele György megpróbálta összegyűjteni a kórus múltjára vonatkozó adatokat az egyesület választmányának megbízásából,² sikertelenül: „nagyon kevés az, a mit az énekkarnak nemcsak legrégebb, de közelebbi múltjáról is írhatok. E sikertelenségnek oka pedig nem más, mint a források hiánya.” (Uo., 1.) Felmerült tehát az igény az egylet múltjának megismerésére, de a levéltárban és az anyakönyvtárban jegyzőkönyvet keresve csalódnia kellett a kutatónak: „e legnépszerűbb társulat ezt tenni csaknem a legújabb korig elmulasztotta.” (Uo.)

A későbbi jegyzők egyre tudatosabban végezték feladatukat, egyre pontosabb és alaposabb bejegyzéseket hagyva az utókorra. Nagy Gyula jegyző például 1898-ban ezzel a mondattal zárja az év bejegyzéseit: „Ennyi az, mivel elébbre vihettem az énekkar történetét ez évben.” (Uo., 185.) A pontosságnak gyakorlati haszna is volt. Ugyanebben a jegyzőkönyvben az 1877-től 1924-ig – vagyis először tartósan – praesesként, az énekkar elnökeként működő Mácsai Sándor karnagy – utólag, 1878. szeptember 15-én –, az 1870/71-es tanévnél a lap aljára bejegyezte ironikusan megfogalmazott rosszállását a dokumentum hiányos vezetésével kapcsolatban.³ Bejegyzéséből jól látszik, hogy a jegyzőkönyvek a közelmúlt adatainak felelevenítésére is szolgáltak.

Az énekkar jegyzőkönyvének legszigorúbb ellenőre és ellenjegyzője Balogh Ferenc teológiai professzor, egyháztörténész volt, aki 1880 októberétől 1898 novemberéig töltötte be a felügyelő tanári posztot, illetve rendszeresen láttamozta és gyakran megrovó vagy dicséző megjegyzésekkel látta el a tanév végén a jegyzőkönyvet.⁴ Apróbetűs, következetesen szigorú pedagógust sejtető mondatai mögül kicseng az a történeti tudatosság, amellyel megírta a Kollégium első

² „Jegyző megbizatik az énekkar történetét – a mennyire lehet – megírni, s az új jegyzőkönyvbe elől bevezetni.” (Jkv. 1875–1891, 14.)

³ „Megróvást érdemelnek az olyan egyének, kik hivatásuknak csak részben felelnek meg. Imé, most nekem bizonyos célok miatt szükséges volna a temetések pontos kimutatása, s hogy most nem tudok boldogulni, épen ez évbeni jegyzőnek köszönhetem. A dátumok csak akárhogy vannak felrakva, pedig egy oly régi egylet mint e főiskolai énekkar, bizonyára megérdemelhetett volna még egy Szél György úrtól is annyi figyelmet, hogy kötelességének megfeleljen.” (Jkv. 1861–1875, 127–8.)

⁴ 1888: „A hiányzó részek kipótlása ha nem lehető, sajnos hézagot hagy az utókor történetében.” (Jkv. 1875–1891, 285.); 1890: „Az ez évi jegyző [Csánky Benjámint] érézettel bír a [. . .] megörökítés iránt, szorgalma dicséretet érdemel.” (Uo., 352.); 1891: „Szomorú év! A főjegyző Jánosy Zoltán 4 th puztán hagyta a jegyzőkönyvet, midőn év végével értesültem, magam hívtam fel a pótlásra, az ígéret beváltatlan maradt. Költői pontatlanság!” (Uo., 355.); 1894: „végigolvastam, nincs benne kellő pontosság s történeti hűség.” (Jkv. 1891–1906, 80.); 1895: „A jegyző [Paulai Viktor] iránt az utókor elismerése nem marad el.” (Uo., 113.)

összefoglaló történetét, közölve természetesen a Kántus első adatait is. Ilyen értelemben Balogh Ferenc tette meg az első lépést a Kántus történeti tudatának kialakításához, az énekkar múltjának kutatása pedig legtisztábban az ő személyén és felügyelő tanári pontosságán keresztül kapcsolódik a jegyzőkönyvekhez. A gyakran évente cserélődő jegyzők nemcsak feljegyezték az események, a közgyűlések, választmányi gyűlések, temetések, megemlékezések és multságok adatait, hanem egyben szerkesztették is azokat, kihagytak vagy kiemeltek, sőt olykor kommentáltak is részleteket.

A jegyzőkönyvi bejegyzések éves sorrendje a kijelölt mintát követve alig változott az évtizedek alatt. Minden tanév elején külön oldalon jelölték a lap közepén az évszámot, a következő oldalakon pedig a tagság névsorát átlátható táblázatba rendezve, melyben olykor – például az 1868/69-es tanév elején – a születési helyet is feljegyezték. A táblázatos formába szerkesztett névsorban szinte mindig megjelent a tagok évfolyama és tagozata (teológiai-, jogász- vagy bölcsészhallgató, illetve gimnazista) mellett az énekkarban eltöltött évek száma (pl. 3-ad éves kántor). A tanév közben történt esetleges változások mellett (kilépett vagy eltávozott) az első évtizedekben láthatóan más kézírással a már végzett hallgatók későbbi sorsára vonatkozó megjegyzések is olvashatók, legtöbbször a foglalkozás, a szolgálati hely, vagy ha az illető meghalt. Ezt követték az alakuló és a későbbi közgyűlések és a választmányi ülések jegyzőkönyvi bejegyzései, majd a tanév fellépései és temetési szolgálatai kronológiai rendben.

Kegyelet és emlékezet – a Kántus temetési szolgálatai

Az emlékezet fenntartásának, megőrzésének aktusai közül a halállal kapcsolatos mozzanatok határozták meg legerősebben a Kántus tevékenységét, melynek állandó feladata volt a temetési szolgálatok ellátása. A temetési stóla jelentős anyagi támogatást biztosított az énekeseknek, mivel a temetések presztízsét, az elhunyt vagyoni és társadalmi helyzetét tükröző reprezentációra is igen nagy volt az igény. A debreceni temetési szolgálatokat a lelkészek mellett hagyományosan a Kollégium diákjai látták el, a szertartások megszervezése a Kollégium szeniorának feladata volt. Az egyéb városi temetéseken a kisebb diákok vagy a tanítóképzősök szolgáltak énekléssel. A Kollégium elhunyt diákjait, tanárait és azok közeli hozzátartozóit mindig a Kántus kísérte, az alapszabályban meghatározott keretek között. A város és az egyházközség jelentős személyiségei mellett a jómódú cívisek is igénybe vehették ezt a szolgálatot, természetesen megfelelő – a szabályzatban meghatározott – ellenszolgáltatás fejében. „Mert Debrecenben nem akadt olyan kofa, aki, mikor halála órája elérkezett, ne úgy végrendelkezett volna: »végső akaratom pedig az, hogy a kollégium kántusa énekeljen sírom felett...«” (Ország-Világ 1935, 5.) Az emlékezet megőrzésének és a társadalmi-vagyoni helyzet reprezentálásának eszközeként a Kántus tagjai a mecenatúra

egyik legközvetlenebb változatának támogatását élvezték. A jómódú civisek pedig nem sajnáltak temetésük pompájára áldozni.

A 19. század utolsó évtizedeiben 63 forint volt a Kántus temetési tiszteletdíja, 1900-tól, amikor (az egyébként 1892-től bevezetett) koronával számoltak, 120 korona, melynek elosztására kialakították a megfelelő számítási módokat. A jegyzőkönyv az arányokról csak egyszer ír, az 1904. szeptember 30-iki választmányi gyűlés kapcsán, melyen felvetették, hogy az „aránytalan, méltánytalan, és sok tekintetben megbotránkoztató stóla-rendszer” helyett „hozzanak méltányosabb, arányosabb stóla-rendszert”, mert „a rendes tagok elenyészően csekély, hitvány stólát kapnak.” (Jkv. 1891–1906, 340.)⁵ A világháború utáni pénzromlás miatt igyekeztek inflációkövetővé tenni a stóla mértékét is. 1920. november 16-án az egyházkerület rendkívüli intézőbizottságától kértek engedélyt a stóla 750 koronára emeléséhez (Jkv. 1906–1924, 322.), majd egy bő évvel később, 1921. december 9-én a karnagy terjesztette a választmány elé a temetési stóla emelésének kérdését, az addigi 1000 koronáról 1500 koronára, mivel a többi dalárda 1500 koronát vagy azt meghaladó összeget kapott. A karnagy ebből 140, a protokántorok 42, a többi énekes legalább 14 koronára számíthatott. A kertségi temetésekért ettől fogva 2000, a vidéki temetésekért pedig 3000 korona járt a Kántusnak. (Uo., 345.) 1924 áprilisától pedig a Városi Dalárda által megállapított stólához igazodtak. (Uo., 380.)

Évente átlagosan 10 temetési szolgálatot végzett az énekkar, a legkevesebb 6, a legtöbb 16 volt, és jellemző módon a legsűrűbben januárban és februárban jártak a város különböző temetőibe énekelni.

A temetési szolgálatok nem váltak üres rutinná, alkalmanként mégis előfordult, hogy a szokottnál mélyebben megérintette az énekeseket a gyászolók viselkedése. 1874 januárjában ifj. Ráczy György helybeli kereskedő végbúcsújánál olvasható a bejegyzés: „A legijesztőbb alakban nyilatkozó fájdalom alatt megtört özvegy megrázó példáját láttuk... Énekkarunk is nem a jutalomért működők szokásos hideg szabályosságával, hanem a szív igaz bánatával, szomorú meghatottságával sirá el gyászdalait.” (Jkv. 1861–1875, 157.) 1903. június 11-én Márk Pál nyugalmazott főiskolai tanár, egykori kántus-praeses temetésén is meghatód-

⁵ Nagy Sándor a lap alján – a kántustörténeti monográfia anyaggyűjtésének idején, 1937. augusztus 13-i bejegyzésében kék tintával ismertette az ekkor kialakított számítási módszert, mely az ő idejében (1906 és 1910 között) volt gyakorlatban. Ez alapján a 120 korona egyharmada a Kántus pénztárát illette, 20 koronát kapott Mácsai Sándor karnagy, 24 koronát a jegyző, aki szervezési feladatokat is ellátott, a többi három protokántor 6–6 koronát, a maradék 36 koronát 3600 filléreként számolva osztották el a többi 14 énekes között az évek száma alapján 30–30 fillérrel emelkedve. Így egy ötödéves kántor – aki öt éve énekelt a kórusban – 2 korona 76 fillért kapott, egy elsőéves pedig 1 korona 56 fillért. Az aránytalanság így is megmaradt, de egyfajta progresszív ösztöndíjprogramként bátorította a tagokat a tisztségek betöltésére.

tak: „Szomorú funkciók teljesítése közben rendkívüli ihlet szállt meg valamennyiünket.” (Jkv. 1875–1906, 313.) Fegyelmi kihágás alig akadt a temetéseken. Komoly fegyelmező erő volt az anyagi juttatás elmaradása. Az ingyenes temetésekről elmaradókat 1877-ben öt legény elvesztésével büntették, azaz az ünnepi legációk hely választásánál öttel hátrébb került a vétkes a névsorban, így kevésbé előnyös anyagi juttatást biztosító gyülekezethez mehetett a következő sátoros ünnep alkalmával.

A temetések között évente általában egyszer-kétszer előfordult, hogy egy környékbeli településre hívták a Kántust: például Nagykállóba (1867), Kisújszállásra (1867 majd 1868), Hajdúszoboszlóra (1868), Túrkevére (1870), Ér-Peérbe (ma Szilágypér, 1872), Újfehértóra (1878). A mai visszafogott temetési szertartások és a temetést követő szokások ismeretében még megbotránkoztatónak is tűnhet, ha elolvassuk a jegyzők által őszintén leírt eseményeket az 1860-as és 70-es évekből.

1867. március 22-én péntek délután Nagykállóba volt hivatalos az énekkar 16 tagja néhai tekintetes Kobilicz Károly 59 évesen elhunyt gyógyszerész temetésére, ahová Újfehértóig vasúton, majd szekéren utaztak. Ott az esti énekgyakorlat után a város nevezetességeit tekintették meg, majd korán nyugodni tértek, hogy „daczára a kísértésnek, mit az öblös boros üvegek gyakoroltak reá, lehetőleg megőrizze a hangját.” (Jkv. 1861–1875, 73.) Másnap a temetés estéjén a halottas háznál „néhány városi tisztviselő s orvos társaságában kedélyesen söröztük az időt XI óráig.” (Uo.) Másnap pedig felszólították az elnököt, hogy maradjanak még azon a napon, és bár a bor miatt berekedtek, énekeljenek a vasárnap délelőtti istentiszteleten, majd a református egyház (gyülekezet) javára tartandó zenei estélyen is működjenek közre. Így csak hétfő délelőtt utaztak haza. Az 1867. június 20-ai szolgálatot egyenesen „temetési kirándulás”-nak nevezte a jegyző, ahová 24 taggal utaztak Illésy János országgyűlési képviselő, 1848-as kormánybiztos, egyházkerületi főgondnok temetésére. Itt a temetés után a városházán százterítékes ebéd várta a résztvevőket. Nem csoda, hogy az „ebéd alatt és után a kedélyek neki vidámodván, s különben a szomorú háztól jó távol lévén egész estig vígan mulattunk, dalolgattunk”, nagy tetszést aratva, és csak a közelgő szigorlatok miatt nem maradtak tovább. (Uo., 77.) 1868. július 11-én Kisújszálláson „a megszorodott felek kívánságára egypár népdalt is elzengénk,” és a nagy számú jelenlévőkkel együtt „a trombita harsogásánál tánczra kerekedtünk a derült ég boltja alatt, s folyt a multság szinte esti 10 óráig,” amikor hazavonatoztak. (Uo., 89.)

A bejegyzések stílusán nem a dicsekvés üt át, inkább egyfajta rácsodálkozás arra a világiasságot és puritanizmust vegyítő kisvárosi dzsenti-életmódra, amelyben helye van a szertartásosság hagyományos formáinak és a halotti tor feszültségoldó mulatozásának is. A kisvárosi értelmiségnek emellett valószínűleg igénye is lehetett a szellemi központból érkező fiatal diákok által hozott vál-

tozatosságra is, miközben a diákok – leendő lelkészek, jogászok, tanítók – is köthettek új ismeretségeket. A nagyobb távlat már megértőbbé tesz minket, de 1938-as kismonográfiájában Nagy Sándor elítélte e magatartást: „a mai ember már nem tudhatja fejszóválás nélkül olvasni” a vaskos tréfák és diákos csínyek leírását. (Nagy 1938, 70.)

Nem volt persze mindig könnyű és könnyed az utazás, de az ifjú kedély nem ismert leküzdhetetlen nehézséget. 1872. január 10-én a néhai Közép-Szolnok megyei alispán, Tarczali Károly temetésére hívták a Kántust táviratilag az Érmellékre, ahová 24-en utaztak a hajnali vonattal, majd Érmihályfalvától szekéren, ám közben az idő „szibériai fergeteggé változott át.” A hóvihár alatt „a jókedv nem csökkent, mivel hatalmasan élesztettük azt nem éppen üres kulacsainkkal” „folytonos élcelődés” közben, „kin fedezzük fel legelőbb a fagyás jeleit.” A zord idő miatt a halottszállítás is késett, így a temetés „csak 12-én ment végbe.” „A temetést követő estvét huzamos dalolás s poharazás közben töltöttük el.” (Jkv. 1861–1875, 133.) Ráadásul a hazaúton is akadozott a vasúti közlekedés, így az érmihályfalvi állomáson „egy kínos éjet kelle eltöltenünk,” „ölelgetve jó érmellékivel bélelt kulacsainkat.” (Uo., 134.) Ezekből a temetéseket követő jó kedélyű együttléteket bemutató, és a szokásos temetési bejegyzéseknél jóval hosszabb és részletesebb beszámolókból az is tükröződik, hogy a jegyző tudatosan az énekkari élet részének tekintette a könnyedebb időtöltést is. Éppen e legutóbbi eset kapcsán azonban a legendaképzés egy esete is előfordul. A jegyzőkönyv még csak nem is utal rá, azonban az emlékezet formálódásának egyik jellegzetes eleme fűződik az érmihályfalvai várakozáshoz. A nacionalista *Magyarság* című napilap névtelen szerzője 1929-ben a Kollégium legendái között említi ezt a felismerhető kalandot, kiegészítve azzal a történettel, hogy a várakozó diákok a resti konyhájáról szerzett mindenféle edényekkel a fejükön gúnyoltak ki egy németes divat szerint felöltözött cilinderes urat, aki úgy elszégyellte magát, hogy kiinalt. (Vasárnap 1929, 1.)

A kegyeletes alkalmakhoz kötődő szabadabb viselkedés háttérében az 1860-as és 70-es évek liberális vallásossága is állhat, mely a század végére szigorúbb puritán formákat öltött. Éppen az Érmellékhez kapcsolódik az az 1904. október 1-jéről beszámoló bejegyzés is, melyben az érsemjéni temetés után a 32 évvel azelőttinél sokkal visszafogottabban viselkedtek a fiatalok: „Érmihályfalván várt a jó uzsonna, ahol enni és inni valóval jól ellátva magunkat a délesti vonattal szerencsésen hazaérkeztünk. Dicséretére legyen mondva a fiuknak, hogy úgy a karban, mint a társaságban jól viselték magukat.” (Jkv. 1891–1906, 341.) Olyan eset is előfordult, amikor az eredetileg más ünnepi alkalomra érkezett Kántus váratlanul kapott temetési feladatot. 1882. december 9-én Nyíregyházára utazott 22 „kis kantista, a kis kántus jelvényeivel”, árvalányhaj bokkrétával, szalaggal és zászlósan, jókedvűen és fesztelen kedéllyel az építendő kálvinista torony javára rendezett hangversenyre. A nyíregyházi „utcák ablakai megtöltek mosolygó

üdvözlő arcokkal, majd az esti koncert után táncoltak „lelkesült animozitással kivilágos kivirradtig.” Másnap azonban egy helybéli fiatal lány temetésére kérték fel őket, amit természetesen elvállaltak.

A hetvenes években feléledő dalárdamozgalom a kisebb települések énekkarait is fellendítette, valószínűleg ezért szorult vissza a század végére ez a fajta meghívásos temetés. Ekkoriban inkább már csak a Kollégiumhoz szorosan kötődő családok hívták vidéki temetésre a Kántust. 1878 tavaszán így szolgáltak Újfehértón, egy diáktárs búcsúztatásán.⁶ (Jkv. 1875–1891, 63.)

A Kollégium elhunyt tanulóinak és tanárainak végső tisztességét általában teljes létszámmal és stóla nélkül végezte a kórus Debrecenben. A jegyzőkönyvi bejegyzésekben mindig megörökítették, ha a pályatárs valamiben kiemelkedő vagy „szüleinek egyedüli reménye” volt, természetesen csak jókat írtak róluk. Megrázó élmény lehetett iskolatársukat temetni, különösen, ha baleset áldozata lett, vagy ha önkézevel vetett véget életének.

A jegyzőkönyv egyik legszívbemarkolóbb története Diószegi Lászlóé, akit 1867 októberében nevezett ki a „Nt. Tiszt. s Tek. Tanárkar” praesesnek, az énekkar elnökének, amely tisztség egybeesett a karnagyi teendővel is. „Az Énekkarnak nincs ugyan joga a Praeses választásába befolyjni, de ez alkalommal miután meg tudtuk, hogy a zenéhez egy általában nem is értő egyének közől óhajt a tanárkar praesesnek kinevezni – elég határozottan nyilvánítá saját óhaját, s miután ez figyelembe vétetett: lehetetlen mély hálánkat ki nem fejezni a Nt. s Tek. Tanárkar iránt.” (Jkv. 1861–1875, 79.) Az általa irányított két tanévre esett az egyik legjelentősebb esemény is: az 1868 szeptemberében Debrecenben rendezett Országos Dalverseny, melyen a 64 férfikar ezer énekesének együttléte és együttes éneklése feledhetetlen emlékeket hagyott a jelenlévőkben. 1869 őszén, az új tanévben aztán „[k]ét éven át köz tiszteletben s szeretetben állott s hivatalát lelkiismeretes pontossággal s úgy szeretettel vitt karvezetőnk Diószegi László” (Uo., 105–6.) elvégezvén iskoláit, megkezdte segédlelkészi szolgálatát, s átadta feladatát a következő praesesnek, búcsúajándékként egy új jegyzőkönyvet hagyva hátra.⁷ (Jkv. 1875–1891, 7.)

⁶ „Többször hangoztatott óhaja volt már a cantusnak, vajha vidéki temetésre kellene mennünk – s íme eljött az idő – mennünk kellett Újfehértóra. De fájdalom! Öröm helyet bánat fogta el lelkünket – sírva távoztunk el – meghatottan végeztük szomorú kötelességünket, mert egyik derék szépe reményekre jogosító akadémiai pályatársunk – Szabó Ferenc 3. jh-nak – mellbetegségben kiszenvedett tetemeit kelle... öröknyugalomba tennünk.”

⁷ A folio formátumú keményfedeles könyv címlapjára mélynyomással, aranyozott betűkkel fel van írva: A Debreceni REF. FŐISK. ÉNEKKAR JEGYZŐKÖNYVE 1869. A feliratot később tollal kiegészítették a valós használat évszámaival: 1875–1891.

Három évvel később azonban újra találkozunk Diószegi László nevével, ki nek „az Énekkar fényes polcra emelésében tett buzgó fáradozása” még elevenen élt a kórustagok egy részének emlékezetében. Hajdúhadházi segédlelkészként nagyváradi barátját látogatta meg, és hazafelé indulva balesetben elvesztette jobb kezét, majd elkeseredésében öngyilkos lett.⁸ (Jkv. 1861–1875, 144.)

A 19. század utolsó harmadának eseményeit olvasva az egyik legmegdöbbentőbb jelenség a diákok maihoz képest magas halandósági rátája, és a diáköngyilkosságok nagy száma. Az első betudható a gyengébb közegészségügyi állapotoknak és a védőoltások hiányának, a második mögött azonban társadalmi tényezők állnak. 1868 novembere és 1899 áprilisa közötti harminc évben hat öngyilkost kísért temetőbe a Kántus a kollégium diákjai közül, akiknek fele gimnazista volt. Az imént bemutatott baleset mellett Galgóczy Sándor 6. osztályos gimnazistáé is különösen tragikus, aki 1868 novemberében másfél hétig szenvedett szerencsétlen öngyilkossági kísérlete után, mert a golyó „szívének csak kis részét s tüdejét sértette meg.” (Uo., 99.) Szabó János másodéves joghallgató pedig 1899 áprilisában néhány évvel korábbi öngyilkossági kísérletének következtében hunyt el, amikor a bent maradt golyó „tolult agyára.” (Jkv. 1891–1906, 205.)

A temetések énekes szolgálata anyagi alapot biztosított a diákok életéhez, miközben többrétegű közösségi igényt elégítettek ki. Nemcsak az itt maradókat vigasztalták, hanem az elhunyt társadalmi helyzetét is jelezték, hiszen a Kollégium szűken értelmezett körein kívül a kántusos temetést csak a legmódosabbak engedhették meg maguknak. „A közösség saját identitását igazolja a maga számára azzal, hogy emlékeiben kötődik halottaihoz.” (Assmann 1999, 63.) A kölcsönös jótétemények egyik fontos hozadéka pedig – paradox módon – éppen az életben maradás és az életben tartás volt: az énekkar és tagjai abból éltek, hogy mások emlékét életben tartották. „Az ember addig él, ameddig felemlegetik a nevét” – idézi Jan Assmann az egyiptomi szólást. (Uo.)

Felhasznált irodalom és források

A debreceni Cantus. In Ország–Világ, 56./38. (1935. december 25.) 5.

A debreceni kollégium legendáiból. In Vasárnap. A Magyarság melléklete (1929. november 3.)

A Debreceni Ref. Főiskolai Énekkar Jegyzőkönyve 1861 (Jkv. 1861–1875), Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, TREL II-24c 1.

---

⁸ „...a N. Váradi vasúti indóházánál – a már mozgásba jött vagonok kerekei által – jobb kezétől megfosztatván – a Bihar megyei kórházba vitetett, hol már jegyese s barátai örömeire annyira javulásnak indult, hogy pár hét múlva elhagyandó volt a kórház; Azonban, az annyira várt, szeretett ifjú helyett a lesújtó hír jött hogy: pisztolylyal véget vetett életének.” (Jkv. 1861–1875, 144.)

- A Debreceni Ref. Főisk. Énekkar Jegyzőkönyve 1869 (Jkv. 1875–1891) Uo. II-24c 2.*
- A Debreceni Ref. Főiskolai Énekkar Jegyzőkönyve 1891–1906 (Jkv. 1891–1906), Uo. II-24c 3.*
- A Debreceni Ref. Főiskolai Énekkar Jegyzőkönyve 1906–1924 (Jkv. 1906–1924), Uo. II-24c 4.*
- Assmann, Jan, 1999. *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a magaskultúrákban.* Budapest, Atlantisz.
- Ifj. Barta János, 1997. *Debrecen az abszolútizmus korában.* In *Debrecen története 1849–1919.* (Szerk.) Gunst Péter, Debrecen, 9–40.
- Nagy Sándor, 1938. *A Debreceni Református Főiskolai Énekkar (Kántus) 1739–1938.* Hajdúhadház, Kállay János Könyvnyomdája és Lapkiadó Vállalata.
- Nora, Pierre, 2009. *A megemlékezés kora.* In *Emlékezet és történelem között: válogatott tanulmányok.* Budapest, Napvilág, 298–326.